

PŘÍKLADY EKOLOGICKÝCH SÍTÍ VE VELKÉ BRITÁNII

Ing. Tereza M. RUSH

*3 Hungerford Gardens, BS4 5HA Bristol, Velká Británie
tms27@hotmail.co.uk*

Abstract

Although there is a long tradition of nature conservation and environmental protection in the United Kingdom, the concept of ecological networks in landscape is relatively new. Gone are the days when we tried to conserve single species in isolation and now we have to focus on ecosystems. Giving several examples of proposed or close to finished ecological networks not only on local but regional level (Life ECONet, Living Landscapes, Transnational Ecological Network, Great Fen Project, etc.), this article introduces the current state of design of ecological networks in the British landscape and tackles the lack of uniform methodology in the UK as well as the positive aspects Britain has to offer to its European partners.

Od konce čtyřicátých let bylo hlavním cílem ochrany přírody ve Velké Británii především identifikovat a chránit hlavní oblasti vědeckého zájmu a uchovat reprezentativní plochy přírodních a přirozených biotopů. V roce 1949 byla filozofie ochrany přírody shrnuta v zákoně o národních parcích a přístupu do krajiny (The National Parks and Access to the Countryside Act), na jehož základě se většina ochrannářských aktivit soustředila na vytváření chráněných oblastí obsahujících citlivé biotopy.

Podobně jako v ostatních evropských zemích byly tedy chráněny významné plochy – ať už se jednalo o přírodní rezervace nebo místně významné plochy výskytu ohrožených rostlin či živočichů. Tento způsob ochrany zamezil rozsáhlým ztrátám biodiverzity v britské krajině v průběhu minulého století a jako takový byl vysoce efektivní. Neposkytoval ale možnost obnovy přirozeného prostředí v krajině, neumožňoval šíření ohrožených druhů a nebral v úvahu nutnost ochrany přímořských a mořských rostlin a živočichů.

V průběhu posledních sta let podstoupila evropská krajina mnohé změny především vlivem požadavků na rozšiřování orné půdy, bytové problematiky a výstavby transportní sítě, následkem čehož se biotopy zmenšily pod únosnou míru nebo se staly příliš izolovanými a ztratily svou funkčnost.

Ve Velké Británii došlo v minulém století k významné redukci přirozených biotopů, zejména v nížinných oblastech. Alarmující je především úbytek lesa.

Přestože se od sedmdesátých let začal prosazovat nový celistvý přístup k ochraně přírody a krajiny, Velká Británie na něj začala reagovat překvapivě pozdě – teprve po zakotvení konceptu ekologických sítí v legislativě Evropské Unie ve formě „Směrnice o stanovištích“.

Ekologické sítě ve Velké Británii tedy nemají dlouhou tradici. První plány začaly nabývat určité podoby teprve relativně nedávno a hlavním důvodem pro jejich tvorbu je možnost volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin přizpůsobit se změnám klimatu ve formě postupné migrace na příznivější stanoviště. Tato migrace už v minulosti proběhla – po poslední době ledové – ale tentokrát jsou změny klimatu méně předpověditelné a podle tvrzení britských vědců také rychlejší. Nezanedbatelným faktorem je i to, že dnes

stojí v cestě migraci města, dálnice a rozlehlé plochy pro rostliny a živočichy nehostinné krajiny.

Různé části Británie - a tedy různá přírodní stanoviště, místní sociální a ekonomické podmínky - vyžadují různé přístupy, což situaci nadále komplikuje.

Na rozdíl od jiných evropských zemí, ve Velké Británii neexistuje institut, který by se navrhováním a realizací ekologických sítí zabýval v národním měřítku, přestože některé ochranné organizace a také Společný výbor na ochranu přírody (Joint Nature Conservation Committee) oficiálně přejímají koordinační a poradní úlohu. Množství organizací a skupin (často na bázi místní komunity) se snaží o tvorbu propojených území ochrany přírody bez jednotné metodiky a centrálního řízení, což má své výhody i nevýhody.

Negativní stránka tohoto přístupu je zjevná: bez jednotné metodiky se zdá být nemožné vytvořit celonárodní ekologickou síť, která by se mohla zapojit do sítě pan-evropské. Někteří tvůrci ekologických sítí ve Velké Británii řeší situaci přejímáním metodik z jiných evropských států, další si vytváří metodiku vlastní. Bez centrálního řízení není možné předpovědět vývoj ekologických sítí nebo dobu potřebnou k jejich vytvoření. Neexistuje žádný státní fond, který by tvorbu ekologických sítí finančně podpořil, to ale není bez kontextu možno nazírat jako negativum, protože právě zájmy místních komunit často vedou k získání potřebných financí formou charitativních nebo sponzorských darů, které pokryjí nejen návrh, ale také realizaci ekologické sítě na místní úrovni, která je v případě centrálního řízení často odkládána z důvodu nedostatečných finančních prostředků. Zainteresovanost místní komunity zároveň přináší aktivní zájem na ochraně a spolupodílení se na managementu vytvořené sítě, neocenitelnou práci dobrovolníků a propagaci důvodů ochrany, vedoucí k širšímu pochopení a účtě.

Ekologické a ochranné organizace ve Velké Británii jsou si vědomy chybějící jednotné metodiky a nachází se ve stavu čekání na výsledky tzv. pilotních studií, které by měly vyzdvihnout některou z testovaných metodik jako nejvhodnější pro britskou krajinu. Tato metodika by následně měla být uplatněna velkoplošně. Mezi nejčastěji volené metodiky výběru stanovišť vhodných pro zapojení do ekologické kostry krajiny v současné době patří národní klasifikace vegetace (National Vegetation Classification) a první fáze průzkumu stanovišť (Phase 1 Habitat Survey) spolu s monitoringem výskytu ohrožených druhů živočichů.

Na poměrně rozsáhlých plochách (např. pro celou Jihozápadní Anglii) jsou určeny oblasti vyžadující zvláštní ochranu – tzv. strategické přírodní oblasti (Strategic Nature Areas = SNAs), jejichž úkolem je podporovat a rozvíjet suchozemské biotopy na úrovni krajiny. Strategické přírodní oblasti zahrnují klíčové biotopy – les, vápencové oblasti, rašeliniště, travní porosty na neutrálním podloží, travní porosty na kyselém podloží, vřesoviště vrchovin, vřesoviště nížin, pobřežní a aluviální pastviny, vodní plochy, pobřežní oblasti a tzv. mozaikové struktury. Takto vymapované klíčové oblasti jsou v některých případech – tam, kde existuje místní organizace se zájmem o tvorbu ekologické sítě a především tam, kde existuje finanční zdroj podporující další činnost - podrobněji mapovány. Místní mapování probíhá na základě místně vytvořené metodiky, což lze opět hodnotit ze dvou různých pohledů. Jednotlivé místní ochranné organizace mají odlišnou metodiku znesnadňující vzájemnou komunikaci a následně spolupráci, na druhou stranu ale odborníci v dané oblasti mohou zodpovědně posuzovat potřeby jednotlivých indikačních druhů, které mají profitovat z navržené ekologické sítě v krajině, neboť právě indikační druhy – nejčastěji ptáci, motýli a netopýři, jsou na místní úrovni důvodem k tvorbě ekologické sítě umožňující zachování jejich populací.

Jako kostra ekologické sítě v britské krajině slouží existující chráněné oblasti, zahrnující oblasti Natura 2000, oblasti zvláštního vědeckého zájmu (Sites of Special Scientific Interest SSSIs), místní oblasti výskytu chráněných druhů rostlin a živočichů a přírodní rezervace. Jejich ochrana a efektivní management jsou klíčové pro uchování silné základny sloužící k ochraně biodiverzity. Vzhledem k tomu, že je nemožné, aby půda, na níž leží navržená ekologická síť v krajině, byla plně ve vlastnictví ochránářských organizací, je nutno klást velký důraz na citlivý a multifunkční management krajiny. Toto je ve Velké Británii z části umožněno díky zemědělským grantům, především tzv. Správě životního prostředí (Environmental Stewardship). Zjednodušeně řečeno, zemědělec, který chce těžit z tohoto fondu, musí dosáhnout určitého počtu bodů za svůj způsob hospodaření. V praxi to například znamená, že hranice pozemků tvořené v Británii tradičně živými ploty (hedgerows), musí být ponechány vlastnímu vývoji po dobu dvou let namísto původního každoročního sestřihávání. Tvůrci ekologických sítí v krajině si často oprávněně stěžují, že Environmental Stewardship nevyvíjí dostatečný tlak na zemědělce a poskytuje významné finanční prostředky za nepatnou změnu v managementu zemědělské půdy. Na druhou stranu je nutno mít na paměti, že ekologické sítě v krajině neslouží jen chráněným druhům rostlin a živočichů, ale také lidem. Jejich úkolem je také podporovat místní komunity i ekonomiku.

Prvenství ve snaze o vytvoření ekologické sítě v britské krajině náleží hrabství Cheshire, které bylo v letech 1999 – 2003 zapojeno do projektu Life EConet a získalo tak podporu z evropských fondů. Cílem tohoto projektu bylo poukázat na výhody a přínosy, které plynou z vytvoření a údržby vzájemně propojené sítě existujících a nově vytvořených oblastí zaměřených na ochranu přírody. Do roku 2020 mají být současně existující roztroušené přírodní plochy rozšířeny a vzájemně propojeny a právě Life EConet byl první fází tvorby ekologické sítě. Projekt byl podporován programem LIFE Evropské Unie a partnery Cheshire byly dva italské regiony – Abruzzo a Emilia-Romagna. Na projektu se podíleli nizozemští odborníci na tvorbu ekologických sítí v krajině (Alterra).

Výsledkem projektu Life EConet bylo vytvoření strategického dlouhodobého plánu ochrany přírody v hrabství Cheshire, pochopení konceptu ze strany politiků i široké veřejnosti, položení základů kostry krajiny, nalezení možností budoucího financování a podpora spolupráce mezi odborníky různých profesí i ochránářskými organizacemi.

Klíčovou rolí při návrhu ekologické sítě v krajině sehrál důkaz socio-ekonomických přínosů pro hrabství Cheshire. V letech 2003 – 2004 byla vytvořena studie proveditelnosti, která potvrdila, že ekologická síť přinese významná pozitiva nejen z pohledu životního prostředí, ale také socio-ekonomické zisky na místní i regionální úrovni ve smyslu vytvoření nových pracovních míst a zlepšení kvality života obyvatel Cheshiru. Krajina hrabství se stane přitažlivější a více mediálně diskutovanou, což bude mít pozitivní efekt pro místní ekonomiku a turistický ruch.

Pro vytvoření návrhu projektu byly zváženy především potřeby vodních i suchozemských živočišných druhů a rostlin. Vzhledem k tomu, že není možné pokrýt ve studii veškeré druhy, tyto byly vybrány na základě předem daných kritérií v několika fázích. Jako základ posloužily druhy chráněné podle evropské a v mnohých případech také místní legislativy, z nich potom druhy se specifickými migračními požadavky a tudíž druhy, jejichž přežití je závislé na migračních koridorech v krajině. V další fázi byly určeny reprezentativní druhy, které přispěly ke zdůraznění významu plánovaných bio-koridorů.

Projekt LifeEConet byl sice ve Velké Británii prvním, dnes však už nikoliv jediným projektem na vytvoření ekologických sítí v krajině. Mezi nejvýznamnější dále patří tzv. Živoucí krajiny (Living Landscapes). Navzdory shodnému názvu, dva projekty ve Velké

Británii nesdílí metodiku ani sponzory. Existuje projekt Živoucí krajina Jihovýchodu (A Living Landscape for the South East) a Živoucí krajiny Jihozápadu (Living Landscapes of the South West). Ani jeden z těchto projektů, stejně jako žádný další projekt v rámci Anglie (bohužel nemohu s jistotou tvrdit totéž o zbytku Velké Británie, předpokládám ale, že situace je na celém území velice podobná) nedostává žádné dotace z fondů Evropské Unie a jen nepatrná část potřebných fondů plyne ze státního rozpočtu, což vytváří závislost na charitativních organizacích a příspěvcích sponzorů.

Živoucí krajina Jihovýchodu dlouhodobě plánuje zapojení do národní ekologické sítě, stejně jako návaznost na existující ekologické sítě Nizozemí a Francie. Celý koncept vychází z existujících chráněných území a usiluje o jejich propojení. Návrh Živoucí krajiny zastiťují jihovýchodní pobočky celonárodní organizace Wildlife Trust. Tato je rozdělena na 78 poboček pokrývajících ve své správě celé území Velké Británie. Pět z nich se podílí na projektu a každá z nich má za úkol poskytnout detailní mapové a modelové podklady, přinést porozumění místním ekologickým principům a podporovat ostatní partnery. Živoucí krajina byla navržena ve třech fázích – základní mapování jednotlivých hrabství, identifikace potenciálních biocenter, která byla navržena na základě prioritních biotopů dle Akčních plánů pro biodiverzitu (Biodiversity Action Plans) jednotlivých hrabství se zahrnutím kategorie přestárleho lesa a identifikace potenciálních spojujících linek, které mohou v budoucnosti sloužit jako biokoridory. Sami tvůrci Živoucí krajiny Jihovýchodu přiznávají, že pro výběr stanovišť potenciálně vhodných pro zapojení do ekologické sítě v krajině nebyla použita žádná speciálně vyvinutá metodika a proto byl výběr v mnoha případech víceméně subjektivní. Přesto je návrh tohoto projektu neocenitelný a hraje klíčovou úlohu ve tvorbě britských ekologických sítí.

Podobně, Živoucí krajiny Jihozápadu pojala jako základ existující chráněná území, je pod záštitou organizace Wildlife Trust a vychází z Akčních plánů pro biodiverzitu. Tvůrci projektu ale nepřijaly metodiku výběru vhodných stanovišť založenou na subjektivním hodnocení a vytvořili si metodiku vlastní. Ta se zakládá na monitoringu center záznamů o živočišných a rostlinných druzích jednotlivých hrabství (County Record Centre) a umožňuje mapování nejen současného stavu biotopů, ale také jejich stavu potenciálního, což posouvá celý návrh ekologických sítí v krajině na vyšší úroveň. Po zmapování potenciálních biotopů je možné navrátit části krajiny do stavu vhodnějšího pro druhy, které pod tlakem vývoje musely ustoupit. Tato idea přináší řadu komplikací, neboť mnohé druhy z krajiny dříve vytlačené, je složité reintrodukovat. Projekt Živoucí krajiny Jihozápadu řeší více do hloubky zapojení místních zemědělců do ochrany přírody, nabízí bezplatné konzultace a podporu s vyplňováním žádostí o podpůrné granty, což přináší větší zájem a ochotu spolupracovat ze strany mnohých farmářů. Na rozdíl od projektu jihovýchodu si jihozápad určil rok 2010 jako hraniční termín pro dokončení mapování i vyjednávání se zemědělci. Tvůrci projektu dnes vidí určené datum jako reálné, tvrdí ale, že vytvoření fungující propojené ekologické sítě potrvá mnohem déle a v některých částech území se patrně neuskuteční nikdy.

Přestože rozsáhlá území Velké Británie jsou na různé úrovni zapojena do projektů tvorby ekologických sítí v krajině velkoplošně, v jejich rámci existují místní iniciativy, které jsou na velkoplošných projektech nezávislé a zabývají se maloplošnou ochranou přírody mnohem více do hloubky. Není možné postihnout veškeré tyto snahy a proto představím jen dva příklady. Velká Británie je proslulá svým vztahem k mokřadům a především k mokřadním druhům ptáků. Tradice jejich ochrany sahá daleko před vytvoření evropské legislativy a je natolik zakofeněná v povědomí Britů, že pojem ekologické sítě v krajině často automaticky spojují s ochranou mokřadů. Organizace sdružující

dobrovolníky po celém území Velké Británie usilují o zachování a příznivý stav těchto citlivých biotopů.

Jeden z mnoha projektů probíhá v oblasti Waveney a Little Ouse na území hrabství Norfolk a Suffolk a nese název TEN (= Transnational Ecological Network, tedy nadnárodní ekologická síť), protože se na něm podílí partneři z Velké Británie, Německa, Dánska a Nizozemí. Cílem je nejen vytvořit přírodě blízký mokřad, ale také získat trvale udržitelnou přirozenou ochranu proti záplavám bez omezování práv vlastníků nemovitostí v dané oblasti, vytvořit ochranná pásma existujících klíčových mokřadních stanovišť a koridory, které by umožňovaly jejich propojení a také zapojit širší veřejnost do ochrany citlivých biotopů. Přestože hlavní části ekologické sítě jsou už v současné době zmapovány stejně tak jako citlivé rostlinné i živočišné druhy a jsou vytvořeny plány na propojení koridory, neočekává se funkčnost sítě v časovém rámci příštích dvaceti let. Projekt je z velké části financován místními komunitami, finančně se podílí také vláda a do budoucna se očekávají dotace ve formě evropského Programu rozvoje venkova.

Dalším příkladem podobných snah, který si získal pozornost veřejnosti mimo území projektu je Great Fen na jihu Anglie. Jedná se o oblast chráněnou podle evropské legislativy Natura 2000 a Ramsarské úmluvy. Cílem je dokázat, že je možné úspěšně spojit ochranu a management území s turistickými zájmy a dalšími aktivitami přinášejícími zisk. V letech 2002 až 2004 probíhalo uvedení území do příznivého stavu z hlediska ochrany přírody. V současné době dochází k propojení dvou nejvýznamnějších mokřadů, jehož dokončení dá vzniknout jedné z nejrozsáhlejších rezervací v nížinné Anglii o rozloze přibližně 2000 hektarů. V závěrečné fázi projektu by ale měla vzniknout rezervace o rozloze až 3700 hektarů, hustě prostoupená cyklistickými stezkami a s možností pronájmu člunů k návštěvě méně přístupných oblastí.

Britské organizace nejrůznější velikosti – od celonárodních až doslova po skupiny několika lidí rozhodnutých věnovat se ve svém volném čase ochraně přírody – skupují oblasti ve Velké Británii (od hektarových ploch lesíků nebo luk až po desítky kilometrů pobřeží) s cílem zabránit jejich přeměně v zastavěná území a s vizí jejich zapojení do národních nebo nadnárodních sítí ochrany respektive ekologických sítí v krajině.

Přestože vytvoření a přijetí konceptu ekologických sítí trvalo ve Velké Británii déle než v jiných evropských zemích a dosud neexistuje jednotná metodika a řízení, jednotlivé projekty jsou navrhovány a realizovány poměrně překvapivou rychlostí. Velkým kladem je především fakt, že návrh je většinou uskutečněn nebo alespoň pojat tak, aby byl uskutečnitelný v budoucnosti. Díky zapojení veřejnosti často dochází k financování prvních fází realizace z jiných zdrojů než jsou evropské nebo státní fondy, což otvírá cestu k získání dalších financí. Britská ochrana přírody na jakékoliv úrovni je plně závislá na práci dobrovolníků, která je v mnoha případech brána jako samozřejmost a nutný přínos místní komunitě stejně jako neocenitelná zkušenost pro mladé lidi na počátku kariéry a to nejen v ochraně přírody, ale také v řízení projektu, řízení lidských zdrojů nebo získávání financí.

Velká Británie se bude muset na své cestě k vytvoření ekologických sítí s možností jejich zapojení do nadnárodního komplexu mnohému naučit a bude muset překonat problémy nekonzistentního řízení projektů, stejně tak jako může být v mnohých ohledech příkladem pro ostatní evropské země.